

(американський варіант), російської та української мов стосовно закріплення у цих МКС поняття PR. Специфіка мовної репрезентації досліджуваного концепту через метафоричні моделі показує особливості сприйняття PR-діяльності різними суспільствами: при наявності однакових, спостерігаються і різні концептуальні метафори.

Перспективи наступних досліджень передбачають фреймову структурування метафоричних моделей концепту PR та його подальше поглиблене вивчення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барбара Н.В. Метафоризація концепту Україна в сучасному російському публіцистичному дискурсі // Ученые записки Таврического национального университета им.В.И.Вернадского. Серия "Филология". – Симферополь, 2007. – Том 20(59) – № 3. – С.393-396.
2. Вальчук Г.В. Метафоричні концепти в сфері економіки (на матеріалі публікацій газети The Times та англomовних документів ЄС) // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2004. – № 17. – С. 108–110.
3. Игнаткина А.Л. Специфика репрезентации концепта PUBLIC RELATIONS фразеологическими средствами американского и британского вариантов английского языка: Дис...канд.филол.наук: 10.02.04. – Саратов, 2005. – 225 с.
4. Овчарук Т.В. поняття "гроші" як референт концептуальної метафори // Проблеми зіставної семантики. Зб.наук.статей. – К.: Вид. центр КНЛУ, 1999. – С. 179–182.
5. Опарина Е.О. Концептуальная метафора // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 65-77.
6. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 142 с.
7. Філатенко І.О. Сучасна політична метафора в російськомовній газетній комунікації України: когнітивно-прагматичний опис: Автореф. Дис...канд. філол. наук: 10.02.02. – Київ, 2003. – 21 с.
8. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: Chicago University Press, 1980. – 242 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Ваніна – аспірант кафедри видавничої справи та редагування Запорізького національного університету.
Наукові інтереси: порівняльна лінгвістика, сугестивна та міжкультурна комунікація.

ГЕНДЕР ЯК СОЦІОЛІНГВАЛЬНА КАТЕГОРІЯ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ АСПЕКТ

Ірина ВЕЛИКА (Запоріжжя, Україна)

У статті розглянуто міждисциплінарні тлумачення поняття «гендер» як соціолінгвальної категорії, та процеси вербалізації гендерних категорій, репрезентованих у німецькомовних запозиченнях (на матеріалі сучасних феміністських текстів).

In the article was considered a lot of interdisciplinary interpretations of the definition "gender" as a sociolinguistic category and verbalization processes of gender categories represented in the borrowings from the German language (on the material of feminist texts).

Останніми десятиріччями гендерний вимір у лінгвістиці стає все більш важливим в оцінці процесів суспільного функціонування та розвитку. До недавнього часу проблематика визначення гендерних категорій знаходилась на периферії суспільної самосвідомості, сприймалась частіше як другорядний соціальний та психологічний фактор у лінгвістиці [3: 53]. Між тим проблеми, пов'язані з гендерною асиметрією та гендерною диференціацією свідомості, стають все більш актуальними. Тому гендерний вимір стає важливим об'єктом вивчення у багатьох наукових галузях, зокрема у лінгвістиці, де він являє собою новий етап розвитку, нову точку на лінгвістичні явища.

Поняття "гендер" увійшло до сучасної лінгвістичної науки у другій половині минулого століття, що пов'язано зі зміною наукової парадигми у гуманітарних науках під впливом філософії постмодернізму [9: 156]. Нове розуміння процесів категоризації, відмова від визнання об'єктивної істини, інтерес до суб'єктивного, до особистого життя людини, розвиток нових теорій особистості призвели до перегляду наукових принципів вивчення гендерних категорій, як етничність, вік та стать, що раніше інтерпретувалися як біологічно детерміновані.

У вітчизняній лінгвістиці перші регулярні дослідження гендеру почали проводитися наприкінці 80-х – на початку 90-х років. У наш час цей процес відбувається так стрімко, що впевнено можна заявити про появу ще однієї галузі вітчизняного мовознавства – лінгвістичної гендерології (чи гендерної лінгвістики).

Останнім часом з'явилася низка робіт, в яких робиться спроба системного осмислення й опису мови у зв'язку з феноменом статі, створюється теоретична модель гендеру і проводиться систематизація методологічних підходів до дослідження проблеми гендеру в

мовознавстві. Питання, пов'язані з розробкою методики лінгвістичного дослідження гендеру, створенням інструментарію гендерних досліджень, є магістральними у сучасній лінгвістиці [7: 67]. Багато з цих питань є недостатньо розглянутими на даний момент і потребують подальшої конкретизації. Перше з них – це питання про те, що являє собою поняття «гендер», що воно в себе включає.

На сьогодні в науковій літературі використовується два терміни, які маркують стать людини – „біологічна стать” та „соціальна стать”. Біологічна стать взагалі пояснюється як сукупність контрастуючих генеративних ознак представників одного виду, а соціальна, або гендер, – як комплекс соматичних, репродуктивних, соціокультурних і поведінкових характеристик, що забезпечують індивіду особистий, соціальний і правовий статус чоловіка та жінки [10: 194]. Саме цієї дефініції поняття «гендер» ми будимо дотримуватись у цій роботі, бо саме вона розглядає цей міждисциплінарний феномен комплексно, наголошуючи і на його фізіологічній, і на соціальній складовій, що проливає світло на його природу і на його потенціал.

Вважається, що одною з перших робіт, де були чітко визначені термінологічні відмінності між поняттями «стать» і «гендер», була стаття Г. Рабін «Обмін жінками» [17]. Дослідниця ввела поняття поло-гендерної системи, розуміючи під цим набір домовленостей, за допомогою яких суспільство трансформує біологічну сексуальність у продукт людської активності. Після роботи Г. Рабін з'являється дослідження Р. Унгер «Про перевизначення понять «стать» і «гендер»», де пропонується вживання слова «стать» тільки для визначення біологічного статевого диморфізму. Вживання ж терміну «гендер» використовується для опису соціальних, культурних і психологічних аспектів, що можна співвіднести з рисами, нормами, стереотипами і ролями, що вважаються характерними та бажаними для тих, кого суспільство вважає чоловіками або жінками [16; 2: 73]. Такими були перші спроби розмежувати поняття «стать» і «гендер». В цьому контексті треба відзначити, що точка зору Р. Унгер наближена до трактування поняття «гендер» у нашій статті, але, наголошуючи на соціальному компоненті гендеру, фізіологічний компонент цього поняття у дефініції не висвітлюється, а навіть протиставляється соціальному. З нашої точки зору, таке тлумачення поняття «гендер» не є зовсім повним, бо гендер слід розглядати як систему, яка існує завдяки сполученню біологічного компонента з тим продуктом, який отримано завдяки його обробці у соціальній системі.

На думку А.В. Кириліної, в науці досі немає єдиного погляду на природу гендеру. Його відносять, з одного боку, до мисленневих конструктів, чи моделей, розроблених з метою більш чіткого наукового опису проблем статі та розмежувань її біологічних і соціокультурних функцій. З іншого боку – гендер розглядається як соціальний конструкт, що створюється суспільством, у тому числі й за допомогою мови [4: 36]. В той же час О.О. Вороніна, систематизуючи і узагальнюючи західні підходи до цього поняття, виділяє сім «позицій» стосовно інтерпретації категорії «гендер». У сучасній гуманітарній парадигмі гендер розглядається як стратифікаційна категорія, як соціальний конструкт, як суб'єктивність, як ідеологічний конструкт, як сітка, як технологія, як культурна метафора [2: 13]. Отже, поняття «гендер» трактується науковцями неоднозначно, але спільним для визначень цього поняття є саме соціальний, культурний компонент, від якого слід відштовхуватись, розкриваючи природу гендеру.

В основі лінгвогендерних досліджень лежить саме принцип культурної зумовленості статі. Такий методологічний принцип дозволяє досліджувати різні факти мови, мовні одиниці різних рівнів з огляду на прояв гендеру, його національно-культурну специфіку [1: 181]. Як зазначає А.В. Кириліна, „Гендерологія звертається до структур мови, визначаючи їхню значущу роль у механізмах культурної репрезентації статі, що робить лінгвістику однією з найважливіших наукових дисциплін, за допомогою якої може бути здійснений процес пізнання гендеру. Дослідженню в гендерному аспекті піддаються практично всі галузі мови як системи і мови у її функціонуванні” [5: 7]. Саме тому гендерні дослідження є найактуальнішими у сучасній лінгвістиці, вони дають змогу по-новому поглянути на мовні феномени, встановити їх зв'язок з немовними явищами, розглянути гуманітарні науки у комплексі, встановити їх зв'язки.

Поняття *sexus* (біологічна стать) розглядається як компонент лексичного значення слова і відбиває „екзистенційні параметри індивіда”. Гендер виражає результати й особливості процесу соціалізації особистості в аспекті культурно зумовленої моделі мужності й жіночості [5: 15; 6: 112]. Отже, гендер є більш широким поняттям, ніж біологічна стать, і його опис стає можливим шляхом вивчення не тільки структур мови, пов'язаних із статтю, але й значно більшої кількості мовних явищ.

Структура гендеру, що пропонується різними авторами, являє собою змогу узагальнити досвід психологічних досліджень в області гендерних відмінностей і сформулювати тезаурус, який дозволяє розглядати гендер як фактор, що проявляє себе як на макро-, так і на мікросоціальному рівнях. Серед складових гендеру виділяються: гендерні ідеали, гендерна ідентичність, гендерні ролі та біологічна стать.

Гендерна ідентичність – сприйняття, ідентифікація себе як чоловіка або жінки.

Гендерні ідеали визначаються як уявлення про призначення чоловіків та жінок, що віддзеркалюють культурні уявлення про чоловічу та жіночу поведінку.

Гендерні ролі – диференціація діяльності, статусів, прав і обов'язків індивідів залежно від їхньої статевої приналежності. Гендерні ролі – різновид ролей соціальних, вони нормативні, висловлюють певні соціальні очікування, проявляються у поведінці.

Біологічна стать – генетичний код індивіда (його функціонування у сфері репродуктивних прав людини) [6: 45-46].

Уявлення про формування гендерних („статевих” у деяких авторів) ролей знайшли відображення у відповідних теоріях. *Теорія ідентифікації* бере свій початок у працях З. Фрейда, підкреслює роль емоцій та наслідування. Припускається, що дитина наслідує поведінку дорослих (в основному батьків), місце яких вона хоче зайняти. Тому соціалізація як процес не є головним фактором формування психологічної статі. В основі *теорії статевої типізації* та близькій їй *теорії моделювання* втілено основний принцип біхевіоризму – принцип зумовленості. Рішуче значення надається батьківським моделям, які дитина намагається наслідувати, та механізмам психічного підкріплення – нагородження та покарання (хлопчиків за маскуліну поведінку, дівчаток – за фемінну). *Теорія соціального вивчення* підкреслює вплив мікросередовища та соціальних норм на зовнішню статево-рольову поведінку дитини [15: 172]. Таким чином поняття «гендер» тлумачиться з точки зору соціології та психології, що є дуже важливим для нашого дослідження, бо комплексне розуміння цього складного поняття можливе лише в міждисциплінарному контексті з урахуванням різних точок зору на нього науковців.

Однак питанням не менш важливим є саме аналіз гендерного аспекту у мові, що призводить до формування нових лексичних одиниць та стимулює таким чином її інтенсивний розвиток. На думку Е.В. Розен, нова лексика відображає настрої у суспільстві, прагнення „демократизувати” статеві (гендерні) відношення [8: 56]. Отже, розглянемо, яким чином боротьба жінок за свої права вплинула на розвиток та як вона змінила шар гендерно маркованої лексики німецької мови.

Активна боротьба жінок за емансипацію сприяла розвитку неологізмів у німецькій мові, які вказують на приналежність діяча до чоловічої або жіночої статі. Так, до таких неологізмів належить поняття “фемінізм”, яке нерідко відносять до семантичних неологізмів [8: 69]. Тлумачний словник Duden представляє наступну дефініцію даного терміна: „*Frauenbewegung, die eine grundsätzliche Änderung der gesellschaftlichen Verhältnisse zugunsten der Rolle der Frauen anstrebt und gegen jede Benachteiligung der Frau kämpft*“. («Жіночий рух, що прагне до принципової зміни суспільних відношень на користь ролі жінок і бореться проти будь-якого враження інтересів жінки»). [11: 49]. До похідних слів відносяться *Feministin, feministisch, feminisieren*.

У 1987 році були змінені формуляри перепису населення Німеччини: жінки могли вказувати назви професій у жіночому роді за допомогою суфікса –in: *Facharbeiterin, RichterIn, Journalistin* і таке інше. Згодом знайдено наступне рішення напису професій: *Richter+RichterIn=RichterIn* [12: 97]. Але можливість вживання професій у жіночому роді була сприйнята з іронією та в результаті з'явилися емоційно марковані неологізми, іронічні назви. Так, наприклад, газета „Zeit“ (№ 18, 1987) розповідає про жіночий фестиваль у

Гамбургі: „das Nonstop-Programm mit Aufführunginnen, Konzertinnen, Lesunginnen, Clownerinnen und Volksspektakelinnen“ [18: 81]. Ці приклади демонструють, що фемінізм, який є сам по собі явищем далеко неоднозначним, відбиває свій бунтарський дух і в мові, про що свідчить подвійне, іноді навіть іронічне ставлення до виникнення неологізмів такого роду у німецькій мові.

У 1988 році популярним для жінок-політиків Німеччини стає слово *die Quote* – рівноправна представленість жінок у професійному житті. Похідними цього слова є *Quotierung*, *Quotenfrau* (*Frau, die aufgrund der Quotenregelung in einer bestimmten Funktion tätig ist, eine bestimmte Position einnimmt.* – Жінка, що завдяки регулюванню квот має певну функцію, займає певну позицію), а також іронічна назва для *Quotenfrau* – *Quotilde*.

Необхідно відзначити появу великої кількості нових слів з компонентом *-frau*: *Parteifrau*, *Kauffrau*, *Staatsfrau*, *Schirmfrauschaft* [13: 77].

Новий неозначено-особовий займенник *frau* вже включено у словники *Duden, Deutsches Universalwörterbuch* та *Wahrig*. На увагу заслуговують також неологізми, що виражають негативне ставлення до чоловіків, що демонструють своє домінування над жінкою: *der Macho* (*sich übertrieben männlich gebender Mann* – чоловік, що занадто демонструє свої чоловічі якості), що є похідним від *Machismo* (*übersteigendes Gefühl männlicher Überlegenheit und Vitalität* – перебільшене почуття чоловічої переваги і життєвої сили). З'явилися також і назви для впевнених у собі жінок з компонентом *Power* – від англ. *power* – сила: *die Powerfrau*, *das Powermädchen* [8: 83]. Отже, возвеличення ролі жінки у суспільному житті та негативне ставлення до домінування чоловіка у всіх сферах діяльності чітко розкривається на матеріалі сучасних феміністських текстів, що є дуже актуальними для розуміння та аналізу шляхів вербалізації гендеру у мові.

Ряд лінгвістів [14: 50] виділяють чотири типи мовних застосувань, які відбивають негативні позначення жіночої статі в німецькій мові. Умовно їх можна класифікувати за чотирма групами.

1. Мовні позначення, які вказують на ігнорування жіночої особи, на яку вказано лише імпліцитно:

<i>Sehr geehrte Herren!</i>	<i>Sehr geehrte Damen und Herren!</i>
<i>Liebe Kollegen!</i>	<i>Liebe Kolleginnen und Kollegen!</i>
<i>Beruf des Vaters?</i>	<i>Beruf der Mutter und des Vaters?</i>
<i>Der weiße Mann</i>	<i>Die Weißen</i>
<i>Regierungsmannschaft</i>	<i>Regierungsteam, Regierung</i> [14: 50].

2. Мовні позначення, які маркують перевагу чоловічої особи на жінкою, змальовуючи її як особу другорядну та підлеглу:

<i>Thomas Mann und Frau Katja</i>	<i>Thomas Mann und Katja Mann</i>
<i>Herr Meier mit Frau</i>	<i>Frau Meier und Herr Meier</i>
<i>Seine bessere Hälfte</i>	<i>Seine Frau</i> [14: 50].

3. Мова, що представляє жінку у традиційних ролях, тобто, перш за все, у ролі хазяйки, матері, дружини:

<i>Fräulein! (im Restaurant)</i>	<i>Bitte! Entschuldigen Sie!</i>
<i>Fräulein Sell</i>	<i>Frau Sell</i>
<i>Hausfrauenpflicht</i>	<i>Hausfrauenpflicht oder Hausmannpflicht</i> [14: 51].

4. Мова, за допомогою якої виникає неповажне ставлення до жінки:

<i>Das schwache Geschlecht</i>	<i>Das weibliche Geschlecht</i>
<i>Unsere Skimädchen</i>	<i>Skifahrerinnen</i>
<i>Emanze</i>	<i>Feministin</i>
<i>Dienstmädchen</i>	<i>Hausangestellte</i> [14: 51].

Наше дослідження гендеру як соціолінгвальної категорії в міждисциплінарному аспекті свідчить про достатньо неоднозначне розуміння цього феномену, його варіантів та структури. У даній статті під гендером ми розуміємо соціальну стать, а саме – комплекс соматичних, репродуктивних, соціокультурних і поведінкових характеристик, які забезпечують мовцю особистісний, соціальний та правовий статус. На матеріалі німецької мови демонструється, що на розвиток гендерних категорій суттєвий вплив має розвиток

феміністської ідеології, лексичне відображення якої продемонстровано на неологізмах та інших типах гендерно маркованої лексики німецької мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти. Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 362 с.
2. Воронина О.А. Теоретико-методологические основы гендерных исследований // Теория и методология гендерных исследований. Курс лекций/ Под общ. ред. О.А. Ворониной. – М.: МЦГИ - МВШСЭН - МФФ, 2001. – С. 13-95.
3. Горошко Е. Гендерная проблематика в языкознании. Введение в гендерные исследования. – Харьков: ХЦГИ, 2001. – Ч.1. – 509 с.
4. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. – М.: Институт социологии РАН, 1999. – 180 с.
5. Кирилина А.В. Гендерные аспекты языка и коммуникации. – М.: МГЛУ, 2000. – 369 с.
6. Костикова И.В. Введение в гендерные исследования. – М.: Изд-во Московского гос. унив-а, 2000. – 224 с.
7. Маслова В.А. Homo lingualis в культуре. – Витебск: Изд-во УО "ВГУ им. П.М. Машерова", 2004. – 214 с.
8. Розен Е.В. Німецька лексика: історія і сучасність. – М.: Вища школа, 1998. – 96 с.
9. Смит С. Постмодернизм и социальная история на западе: проблемы и перспективы // Вопросы истории, 1997. – № 8 – С. 154–161.
10. Хвостов А.А. Гендерные особенности морального сознания // Мир психологии. – 2005. – № 2(42). – С. 194-206.
11. Duden: Langescheidts Großwörterbuch, Duden. – München: Langescheidt KG, 2002. – 1054 S.
12. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: Schröderverlag, 1995. – 125 S.
13. Glück H., Sauer W.W. Gegenwartssprache. – Stuttgart: Metzler, 1990. – 115 S.
14. Guentherodt L.M./Hellinger I.M./Pusch L.F./Trömel-Plotz S. Richtlinien zur Vermeidung des sexistischen Sprachgebrauchs. In: Linguistische Berichte, 69. – Leipzig: Herder, 1980. – 305 S.
15. Horner M.S. Toward an understanding of achievement-related conflicts in women. – N.Y.: Yale University Press, 1997. – P. 165-184.
16. Rhoda U. Toward a Redefinition of Sex and Gender // American Psychologist. – 1979. – №34 – P. 1085-1094.
17. Rubin G. The Traffic in Women: Notes on the "Political Economy of Sex" // Towards Anthropology of Women. – New-York – London: Monthly Review Press, 1975. – P. 169-183.
18. Tschirch F. Wachstum oder Verfall der Sprache? In: Muttersprache, 5-6/1990. – S. 81-82.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Велика – здобувач кафедри германської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: Гендерні дослідження німецькомовної особистості, соціолінгвістичний аналіз мовної поведінки жінок та чоловіків у різних галузях професійної та міжособистісної комунікації.

ВАРІАНТИ РОДОВОГО ОФОРМЛЕННЯ ТОПОНІМІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ У ХVІІІ СТОЛІТТІ (НА МАТЕРІАЛІ «ДОКУМЕНТІВ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО»)

Людмила ВОРОБІЙОВА (Горловка, Україна)

У статті розглянуто родове оформлення топонімів іношомовного походження у ХVІІІ ст. (на матеріалі «Документів Богдана Хмельницького»), подано опис граматичних характеристик географічних назв іношомовного походження, визначається морфологічна ідентифікація хоронімів, проаналізовано засоби їхнього вираження в українській граматичній системі.

The gender's definition of the toponyms of foreign origin in XVIII century (based on the material «The Documents of Bohdan Chmelnytsky») is investigated in this paper, the description of grammatical traits of the geographical names is given, the morphological identification of the horonyms is determined, the means of their expression in Ukrainian grammatical system are analyzed.

Фонетична асиміляція облігативних запозичень вагома (термін «облігативні запозичення» введений у науковий обіг В.І. Мозговим. Автор називає процес запозичення та адаптації іношомовної топонімії облігативним. Як вважає автор, облігативні запозичення виражають зміст поняття, вказуючи на різницю між цим процесом і запозиченнями та відміною від контактуючих пар власних назв, які співвіднесені із одним денотатом. [2: 17]), але не найголовніша умова, за якої відбувається процес адаптації та передачі власних назв іношомовного походження українською мовою. Структура і морфологія топонімів іношомовного походження у зв'язку з їхніми змінами на фонетичному рівні, стійкість словотворення і словозміни несуть набагато більше інформації про те, наскільки міцно ввійшла назва в нову мовну систему.

Епоха становлення української нації, коли взаємодія топонімічних систем набирає обертів, а норма формується стихійно, народжує численні структурні модифікації облігативних запозичень, які свідчать не тільки про становлення усього складу іношомовної топонімії, але й про ступінь їхньої адаптації – воз'єднання із денотатом імені.